

АНТРОПОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОРІВНЯННЯ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

(на матеріалі наукових статей з електроніки, робототехніки та комп'ютерних технологій)

Переосмислення античної тези Протагора “людина є мірою всіх речей” обумовило домінування антропологічної парадигми, зокрема у лінгвістиці. Подібно періоду економічного розквіту, лінгвістика переживає бум антропологічних досліджень. Крізь призму цієї парадигми провадяться сучасні когнітивні, лінгвокультурологічні, психолінгвістичні та соціолінгвістичні дослідження. Антропоцентризм як провідна філософська течія, що склалася у період Відродження та постулювала, що людина є центром світобудови, сприяла становленню та розвитку сучасної антропологічної парадигми у лінгвістиці. Значна увага антропологічних досліджень у царині лінгвістики приділяється саме виявленню людського чинника у мові. Притаманний антропоцентричній філософії невичерпний інтерес до усіх проявів людської сутності залишається актуальним та кристалізується у мовних реаліях.

З лінгвістичного погляду, у нашому дослідженні ми говоримо про явище персоніфікації, або анімації неістот, тобто олюднення неживих предметів через їх когнітивне осмислення та асоціювання з людиною. Знаходимо підтвердження цієї думки у дослідженні О.М. Ільченко, яка стверджує, що “персоніфікація вербально репрезентує складні ментальні операції” [3, с.406].

Метою нашого дослідження є виявлення та аналіз антропоморфних концептів у науковому дискурсі, використовуючи теорію ментальних просторів Дж. Фоконьє. **Матеріалом** послуговували наукові статті сучасного писемного англо-американського наукового дискурсу в галузі електроніки, робототехніки та комп'ютерних технологій. **Предметом** дослідження є антропоморфні концепти у науковому дискурсі.

Знаходимо декілька схожих тлумачень персоніфікації як риторичної фігури в лексикографічних джерелах: персоніфікація являє собою наділення неістот чи абстрактних понять людськими якостями, найчастіше вживається як риторична фігура (*Random House Dictionary of the English Language*) [8]; персоніфікація є риторичною репрезентацією неістот у людській подобі... (*Webster's Third New*

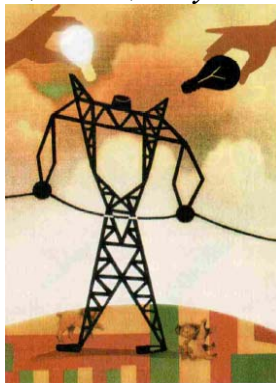
International Dictionary) [9]. Якщо словникові дефініції відображають класичне та традиційне уявлення про певні поняття, зокрема персоніфікацію, то у рамках окремої наукової парадигми поняття може набувати нових відтінків значення, що доповнюють та розширюють його функціональні характеристики. Когнітивісти Дж. Лакофф та М. Джонсон розглядають персоніфікацію як широку категорію, що є своєрідним продовженням онтологічної метафори. Адже вона дозволяє усвідомити складні явища дійсності у термінах життєдіяльності людини [7, с.33]. Тобто явища неживої природи концептуалізуються, або проектуються у термінах живої природи, вінцем якої є людина. Через концептуалізацію одних понять у термінах інших, відбувається усвідомлення глибинної сутності понять та розуміння їх зв'язку з іншими предметами зовнішнього світу.

Аналізуючи теорію концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, В. Еванс та М. Грін доходять висновку, що переосмислення людського досвіду сприяє процесу перенесення понять з однієї концептуальної сфери у іншу [5, с.286]. Дж. Лакофф називає ці метафорично осмислені поняття – метафоричними втіленнями. Він зазначає, що осмислення нашого досвіду стосовно певних фізичних явищ дозволяє виокремити певні частини досвіду та сприймати їх як окремі сутності, що власне уособлює собою онтологічна метафора [7, с.25]. Мова йде про метафоричне осмислення явищ нефізичного світу через терми явищ фізичного світу, з якими ми стикаємося щодня. Тому онтологічні метафори стають інтегральними моделями нашої свідомості та не сприймаються метафорично.

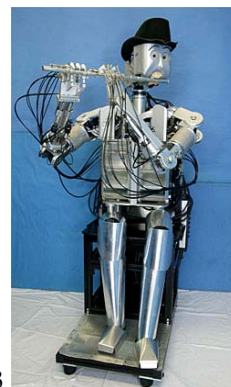
У науковому дискурсі втілюються метафорично осмислені вербалізовані антропоморфні концепти на позначення обладнання, складових частин робототехніки, технологічних процесів та комп'ютерних систем. Дуже часто відбувається невербальна анімація неістот через зображення мобільних телефонів (мал. 1) [*Spectrum, IEEE, May 2002, p. 35*], високовольтних ліній напруги (мал. 2) [*Spectrum, IEEE, May 2002, p. 14*], робота-флейтиста (мал. 3) у людській подобі [*Spectrum, IEEE, July 2008*].

Мал. 1

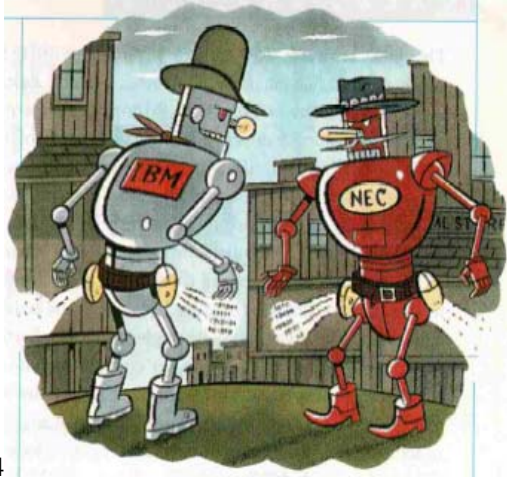

Мал. 2

Мал. 3

Особливої уваги заслуговує малюнок, що зображає роботів-ковбоїв (незвичне поєднання), які уособлюють протистояння двох корпорацій гігантів *IBM* та *NEC* за першість у виготовленні найпотужнішого комп'ютера.

Мал. 4

Вбачаємо певну культурну специфіку у зображенні роботів у образі ковбоїв. Адже ковбої стали атрибутами американської культури та у даному випадку імплікують певну суперіорність та перевагу американської корпорації *IBM* над японським виробником суперкомп'ютеру *NEC*, що очолив список найпотужніших комп'ютерів у 2003 році. За сюжетом американських вестернів нам добре відомо, що виграє найсильніший ковбой. Ця позиція відображається й на текстовому рівні у підзаголовку статті у формі компаративу зі сполучником *than*: *IBM to build a speedier machine than Japan's Earth Simulator [Spectrum, IEEE, January 2003, p. 21]*. Так, підзаголовок статті допомагає повністю декодувати значення, що імплікує візуальний ряд.

Загалом використання іконічних знаків зумовлено можливістю досягти одночасно повноти та лаконічності наукового повідомлення задля його діалектичної рівноваги [4, с.86-87]. Засоби візуальної риторики також сприяють максимальному полегшенню сприйняття інформації, привертають увагу читача [3, с.243], а часом навіть створюють комічний ефект.

Для класифікації вербалізованих антропоморфних концептів застосуємо теорію ментальних просторів (*mental spaces theory*) Дж. Фоконьє, а саме один із видів мапування – проектне мапування (*projection mapping*). Його сутність полягає у проектуванні концептів з простору джерела (*source domain*) до цільового простору (*target domain*) [6, с.2]. Двопросторова модель, запропонована Дж. Фоконьє, має спільну основу з теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа. Поза як ці два підходи базуються на взаємодії двох концептуальних сфер, або послуговуючись термінологією Дж. Фоконьє ментальних

просторів. Ментальні простори когнітивно поєднуються через прагматичні функції контексту та загалом через розуміння та осмислення світу, в якому ми живемо [6, с.3]. У теорії Дж. Фоконьє прагматичним контекстом виступає конкретна ситуація мовлення, а у науковому дискурсі іноді когнітивний зв'язок можна встановити суто через звернення до контекстуального оточення мовної одиниці.

Проектування понять з одного ментального простору до іншого виявляється найбільш очевидним на прикладі:

- проведення аналогії між розумовими здібностями механізмів та людини. При цьому у цільове джерело, яке складають характеристики роботів та приладів, відбувається перенесення суто позитивних конотацій розумових здібностей людини як от *smart, intelligent*:

1) *Smart grids and the push for rural connectivity propel power-line data communications [Spectrum, IEEE, July 2009, p. 13].*

2) *Making Transportation Smarter in Japan [Spectrum, IEEE, April 1994, p. 28].*

3) *Their goal is to field-test one of the most intelligent and agile underwater robots ever crafted, a possible predecessor of a machine that might someday swim the vast, ice-crusting ocean of Jupiter's mysterious moon Europa [Spectrum, IEEE, September 2007, p. 27].*

У другому та третьому прикладах значення антропоморфних прикметників підсилюється та інтенсифікується за рахунок використання їх у вищому (*smarter*) та найвищому (*one of the most intelligent and agile underwater robots*) ступенях порівняння.

- асоціювання за зовнішньою схожістю частин тіла та манер поведінки людини із механізмами та функціонуванням роботів:

4) *“Changes in any of these conditions are where we'd expect to find biological activity”, says Ernest Franke, an engineer from Southwest Research Institute, where the robot's sampling arm and science autonomy system were designed and built [Spectrum, IEEE, September 2007, p. 29].*

5) *As the robot descends through the cenote at the leisurely pace of 1 meter per second, it also spins around about once per minute [Spectrum, IEEE, September 2007, p. 29].*

Спостерігаємо проектне мапування ментальних просторів за аналогією на прикладі перенесення понять із простору джерела, яке складають звички здорового способу життя та шкідливі звички людини у цільовий простір електроніки та комп'ютерних технологій для яскравого зображення змін, що відбуваються. Так, заголовок статті промовисто говорить до читача *A Telecom Diet Rich in Fiber [Spectrum, IEEE, July 2009, p. 44]*, в якому за допомогою іменника *diet* сфера телекомунікації антропоморфується, “сідаючи на дієту багату на оптичне волокно”. Встановити когнітивний зв'язок між двома ментальними сферами нам допомагає іменник-триггер (*trigger*) *diet* та

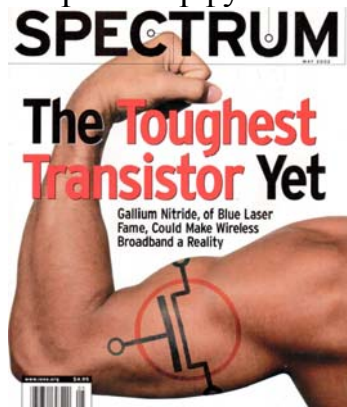
контекст: ... *only about \$2 billion was spent (for undersea cable constructions) during four lean years from 2004 to 2007 [Spectrum, IEEE, July 2009, p. 44]*, з якого ми розуміємо, що дією є скорочення фінансування на будівництво волоконно-оптичного кабелю під водою.

Ще одним цікавим прикладом є перенесення понять із простору джерела шкідливих звичок людини, а саме надмірного вживання алкоголю, результатом якого є стан похмілля, до цільового простору комп'ютерного обладнання. Заголовок статті *Hardware Hangover [Spectrum, IEEE, January 2003, p. 40]*, в якому анімується апаратне забезпечення, "переживаючи стан похмілля", привертає увагу читача та спонукає встановити когнітивний зв'язок через звернення до контексту, що міститься у підзаголовку: *For corporations the world over, the tech bubble of the late 1990s was an orgy of excess, which like all parties that go on too long and involve far too much consumption, ended in brutal hangover. Information technology (IT) departments simply bought too many servers, storage devices, and PCs for Y2K, the introduction of the euro, and e-commerce bonanza that, like an absinthe-induced hallucination, seemed very real at the time, but vanished following the dot-com crash [Spectrum, IEEE, January 2003, p. 40]*. Контекст інформує про те, що стан так званого "похмілля апаратного забезпечення" імплікує надмірну кількість комп'ютерного обладнання, яке придбали компанії в очікуванні проблеми 2000 року.

В цілому підзаголовок має дуже потужний експресивний потенціал та рясніє метафорами: *the tech bubble, an orgy of excess, brutal hangover, the tech bubble, e-commerce bonanza, dot-com crash*, компаративним зворотом з експліцитним маркером порівняння у функції сполучника *like: like all parties that go on too long and involve far too much consumption*, а також образним перцептивним порівнянням: *like an absinthe-induced hallucination*. Як бачимо співвіднесення станів людини, спричинених надмірним вживанням алкоголю як от похмілля, галюцинації від споживання абсенту із проблемними ситуаціями у галузі комп'ютерних систем стають смисловим конектором заголовку та підзаголовку статті.

У мапуванні певних рис характеру людини для опису характеристик приладів та механізмів відображаються гендерні ознаки, тобто прояви маскуліності та фемініності, з очевидним домінуванням перших. У сферах електроніки, робототехніки та комп'ютерних технологій, в яких панують чоловіки немає місця проявам жіночності та слабкості. Так, поєднання візуального зображення чоловічого біцепсу із заголовком статті *The Toughest Transistor Yet [Spectrum, IEEE, May 2002, p. 28]*, що вербалізує чоловічу силу має потужний ефект мовного впливу на читача (Белова, 2007, стр.56), а отже неабияку перлокутивну силу. Використання

суперлативності як способу вираження експліцитного порівняння у поєднанні з яскравим червоним кольором сприяє збільшенню ступеня інтенсивності ознаки. Так, потужність транзистора антропоморфується через порівняння з чоловічою силою.

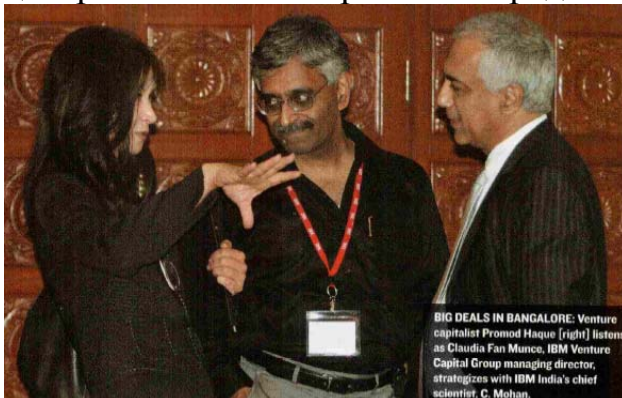

Характеристики комп'ютерів також описуються з позицій сили, притаманної чоловічій статті: *The research that led to this breakthrough could lead to even more powerful computers and could also find ways to make other computer systems, including PCs, more powerful* [Computer, IEEE, February 1997, p. 12]. Використання повтору компаративів підкреслює та інтенсифікує позицію сили та потужності комп'ютерів. У науковому дискурсі вербалізуються й інші риси характеру, що приписуються деяким чоловікам жінками: *Ubiquitous, reliable, boring – those are the words the electronic engineers would use to describe the light-emitting diodes (LEDs)* [Spectrum, IEEE, February 1994, p. 12].

Знаходимо поодинокий випадок проектування рис фемініності у сферу електроніки для опису характеристик антен діапазону ультракоротких хвиль. Вони “наділяються” такими рисами як великодушність, здатність прощати, притаманною здебільшого жінкам: *“The lower VHF frequencies”, Schneider says, “tend to be more forgiving of long cable runs and splitters. UHF signals are more prone to loss.”* [Spectrum, IEEE, October 2008, p. 7]. Мапування допомагає перенести поняття зі сфери електроніки до сфери рис характеру людини та зрозуміти, що така риса характеру людини як великодушність, що передбачає здатність людини прощати помилки інших людей, при описанні обладнання може вербалізувати його здатність адаптуватися до порушень у функціонуванні певних систем. До того ж на рівні речень відбувається порівняння характеристик двох типів антен, які антропоморфуються у першому реченні через вживання компаративу *more forgiving*, а у другому реченні – *more prone*.

У “світ бездушних машин” проектується навіть таке притаманне суто людині почуття як кохання у таких проявах як зваблення та поцілунки. Мапування понять з цільового простору комп'ютерного бізнесу до простору джерела, яким є кохання, дозволяє трактувати

терміни цільового простору у термінах простору джерела. Тому адекватно декодувати значення заголовку статті *Indian Start-Ups Lure Silicon Valley Cash* [Spectrum, IEEE, September 2007, p. 12] можна через усвідомлення понять з простору джерела кохання. Так, у відношеннях жінок і чоловіків, приваблюють та спокушають чоловіків жінки, а чоловіки у більшості випадків виявляються нездатними протистояти насолоді. Завдяки співвіднесенню двох просторів, розуміємо, що у заголовку статті, молоді компанії, які олюднуються через вживання дієслова *to lure*, намагаються привабити капітал Силіконової Долини. Проте результат може бути не на їхню користь на противагу жіночій тактиці спокушання. Цікаво, що заголовок статті метафорично переосмислюється у супровідному фото, що зображає комунікативну ситуацію легкого флірту [1, с.38]. Жінка привертає увагу чоловіків вербально та невербально через жестикуляцію, яка нібито заворожує чоловіків. Тракткування комунікативної ситуації, зображеної на фото як професійного спілкування з елементами флірту, зумовлене осмисленням заголовку статті, комунікативним центром якого є експресивно заряджене дієслово *to lure*.

Ще один експресивний заголовок статті апелює до читача *Keep it simple, stupid and kiss problems goodbye* [EDN, Tales From The Cube, August 2009], в якому стикаємося з анімацією проблем та з крилатою фразою, що стала заповіддю розробників (*developers*), що часто вживається як аббревіатура *KISS* на позначення пошуку легшого шляху вирішення проблеми, що реалізується у формі деонтичної модальності. Мапування дозволяє нам зрозуміти значення ідіоматичного виразу *to kiss goodbye* у контексті простору джерела як поцілуватися на прощання, коли розлучаєшся з людиною переважно назавжди, а по відношенню до проблем означає розпрощатися з ними раз і назавжди.

У світлі сучасних інновацій у сферах електроніки і комп'ютерних технологій та стрімкого розвитку робототехніки, яка стає все більш людиноподібною, що віддзеркалюється у мові, сюжет фільму про захоплення роботами-гуманоїдами влади над людьми вже не видається фантастичним.

Література

1. Белова А.Д. Стратегия соблазнения в современной рекламе роскошных товаров (на материале виртуальной рекламы) / Алла Дмитрівна Белова // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження та перспективи / гол. ред. Алла Дмитрівна Белова. – К. : Логос, 2007. – С. 38-56.
2. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : монографія / Ольга Михайлівна Ільченко. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2002. – 288 с.: іл.
3. Ільченко О.М. Антропоцентризм комп'ютерних неологізмів: лінгвокогнітивний аспект / Ольга Михайлівна Ільченко// Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім.М. Коцюбинського. – Вінниця, 2003. – № 6.– С. 406–409
4. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной деятельности / Ирина Михайловна Колегаева. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1991. – 121 с.
5. Evans W. Cognitive linguistics: An introduction / Vyvyan Evans, Melanie Green. – New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. – 856 p.
6. Fauconnier G. Cognitive links and domains: basic aspects of mental spaces theory / Gilles Fauconnier, Eve Sweetser // Spaces, worlds, and grammar / ed. by Gilles Fauconnier, Eve Sweetser. – Chicago: University of Chicago Press, 1996. – P. 1-29.
7. G. Lakoff. Metaphors we live by / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
8. The Random House Dictionary of the English Language / ed. by Jess Stein, Lawrence Urdang. – New York: Random House Inc., 1966. – 1088 p.
9. Webster's Third New International Dictionary : unabridged / ed. in chief, Philip Babcock Gove. – Springfield, Massachusetts: G.&C. Merriam, 1961. – 2662 p.

Using G. Fauconnier's mental spaces theory, we tackle personified inanimate objects in scientific discourse. To this end, we apply one type of mapping operations, a projection mapping, to project the structure from the source domain – animated world onto the target domain – inanimate world.

Key words: personification, animation, anthropological paradigm, projection mapping, mental spaces theory, scientific discourse

В статье рассматриваются персонифицированные неодушевленные объекты в научном дискурсе, используя теорию ментальных пространств Дж. Фоконье. С этой целью, мы используем один из видов мапирования, проектный перенос, для того, чтобы спроектировать структуру из пространства источника – мира живой природы в целевое пространство – мир неживой природы.

Ключевые слова: персонификация, анимация, антропологическая парадигма, проектное мапирование, теория ментальных пространств, научный дискурс